

TÓTH-BENCZE TAMÁS

ÚJABB ADALÉKOK AZ ELEMÉRI ÉS ITTEBEI KISS CSALÁD TÖRTÉNETÉHEZ

Kiss Ernő (1799 – 1849) altábornagy, az Aradon kivégzett honvéd főtisztek egyike a helyi hagyomány szerint 1825-ben a füredi Anna-bálon ismerkedett meg későbbi feleségével, szentgyörgyi Horváth Krisztinával. A vértanúról szóló korábbi írásom (Kiss Ernő nyomában. = Füredi História 2012/2–3. szám) megjelenése óta eltelt idő alatt sikerült néhány olyan újabb információra bukkanni, ami tovább pontosítja a róla kialakított képet.

1.) Kiss Ernő ikerleányai – legalábbis Bobor Györgyné Kiss Rozália, az eleméri templom kriptájában levő sírfülkéjének felirata alapján – 1822. december 31-én születtek. Az 1823. január 3. pedig a megkeresztelésük dátuma. Az időközben birtokomba került keresztelési bejegyzésük fotómásolatából kitűnik, hogy eszerint az 1520. és 1521. folyószámú bejegyzés egy félrevezető utólagos kiegészítést is tartalmaz, miszerint: „Ő cs[ászári]. és ap[ostoli]. Királyi Felsége 1885-ik évi febr. hó 28-án kelt legfelsőbb elhatározásával kegyelemből megengedni méltóztatott, hogy N[émet]. Eleméren 1823 évi január hó 3-án házasságon kívül született Augusztá és Róza iker-testvérek, mint néhai ittebei és eleméri Kiss Ernő leányai törvényesíttessenek”. A keresztelési bejegyzés sajnos az anyának csak a keresztnevét „Anna” adja meg, így továbbra is nyitva marad a kérdés, valóban Turati [más forrás szerint: Turák] Anna volt-e Kiss Ernő kedvese, akitől az ikerleányok születtek. Az apára vonatkozóan pedig a „pater ignoraty” azaz ismeretlen bejegyzés található.

2.) Nemrég az interneten bukkantam egy, az eleméri és ittebei Kiss családdal foglalkozó – 2007-ben nyomtatásban is megjelentetett – írásban az alábbi szövegrészletre:

„A szájhagyomány Szentgyörgyi Annáról tudni véli, hogy két gyermeket, két kislányt szült Kiss Ernőnek: Annát és Ernesztint. Anna 3 éves korában hunyt el, és nem tudni, hol temették el. Ernesztin 7 éves korában halt meg, s az eleméri templom kriptájában helyezték örök nyugalomra, apja mellé. E tényeket, sajnos, nem tudjuk anyakönyvi adatokkal is igazolni.” = Erdélyi Örmény Gyökerek. 2007. június (124. szám), 10. oldal (Németh Ferenc írása Kiss Ernőről és lányairól); Web forrás: <http://docplayer.hu/3821505-Az-ormeny-liturgia-megemlekezeseibol.html>

Ezt olvasva, a témában kevésbé járatos ember azt gondolná, hogy a hétéves Ernesztin minden bizonynyal túlélte az édesapját, hiszen „az eleméri templom kriptájában helyezték örök nyugalomra, apja mellé”, tehát ennek alapján logikus lenne, hogy valamikor 1849 után halhatott meg. Az egyszerű érdeklődő nem is tudhatja, hogy Kiss Ernő felesége (szentgyörgyi Horváth Mária Krisztina Julianna Erzsébet Konstancia) 1826. májusi házasságkötésük után rövidesen meghalt. (Az esküvőnek irodalmi vonatkozása is van, az esemény alkalmából egy ünnepélyes köszöntő született: „Oda, mellyet méltóságos sz. györgyi Horváth János cs. kamarás úr szerette Krisztina leányának tekintetes nemzetes Kiss Erneszt Itibe 's Elemér örökös urával lett eljegyeztetése alkalmával áldozott Szommer József hegyfalui rendes ügyész Május Holnap 16-án 1826-dik Esztendőben.” A mű 1826-ban nyomtatásban is megjelent Szombathelyen. Eredetiben az Országos Széchényi Könyvtárban található.) Az ifjú feleség a menyegzőjük után nem egészen kilenc hónappal, 1827 februárjában, miután „egy Leány gyermekkel megszülte volna ... az Örök-valóságra által-szólíttatott.” A gyászjelentésből – vagy ahogy akkoriban nevezték: szomorú jelentésből – két dolog derül ki egyértelműen: 1.: egy leány gyermek születéséről van szó, és nem kettőről, így a szájhagyomány szerinti Anna nevű másik kislány csak a képzelet szülötte, 2.: ha a kislány (Ernesztin) valóban 7 éves korában halt meg, akkor ennek még Kiss Ernő kivégzését megelőzően kellett megtörténnie, valamikor az 1830-as évek közepén. Ezt mindenestre alátámasztja az, hogy később, az 1840-es évektől, már csak a két korábban született – törvénytelen – iker leánygyermekének, Augusztának és Rózának a neve bukkan fel. Ami az Ernesztin nevet illeti, véleményem szerint az tulajdonképpen csak az eleméri templomban elhelyezett tábláról ment át a köztudatba, illetve került be a családdal foglalkozó irodalomba.

Az eleméri templomot 1847-ben, – micsoda véletlen egybeesés – előbb Szent Ernesztina, majd 1867-ben Szent Ágoston tiszteletére szentelték fel. Azt kizártnak tartom, hogy Kiss Ernő szentté avatatta volna egyetlen törvényes gyermekét, és neki emeltetett volna templomot. A családkutatók egészen mostanáig azzal magyarázták a kislány nevét,

hogy az apa, Ernő nevének (német változata: „Ernest”), és az édesanya nevének, a Krisztinának az összevonásából származik, illetve, hogy az az Ernő név női változata.

Érdemes néhány gondolatot szentelni a következő fenti mondatnak: „E tényeket, sajnos, nem tudjuk anyakönyvi adatokkal is igazolni.” Ez abban az esetben még érthető lenne, ha nem állnak rendelkezésre – például megsemmisültek volna – az anyakönyvek. Ebből kiindulva, és mert tudtam, hogy az édesanya Pesten hunyt el gyermekszülésben, elkezdtem átnézni a halálesetének idején a fővárosi keresztelési anyakönyveket is, feltételezvé, talán a gyermek is ott született. Amit találtam, felettébb érdekes fordulatot ad a történetnek. Bebizonyosodott, hogy Kiss Ernő egyetlen törvényes gyermeke valóban ott született meg, ahol az édesanyja meghalt, vagyis Pesten. A belvárosi római katolikus plébánia keresztelési anyakönyve szerint 1827. február 8-án megkeresztelték – minden bizonnyal az azt megelőző napon, 7-én (vagy még 6-án) született – eleméri és ittebei Kiss Ernő és szentgyörgyi Horváth Krisztina (aki 7-én halt meg!) törvényes leánygyermekét, de nem Ernesztin, hanem **Krisztina Izabella** („Christina Isabella”) névre. A keresztszülei szentgyörgyi Horváth János, „Pejacsevics” született Kiss Mária (Pejacevich István felesége Ernő nővére volt), valamint Horváth József voltak. Utóbbinál nem látható nemesi predikátumként (előnév) a szentgyörgyi jelző, így valószínűleg nem az édesanya testvéréről, az 1848-49-as forradalom és szabadságharc honvédőrnagyáról lehet szó.

Az eleméri templom kriptájában vannak elhelyezve Kiss Ernő nagyanyjának, édesanyjának, Kiss Ernőnek, valamint „Kiss Ernesztin, Kiss Ernő 7 éves

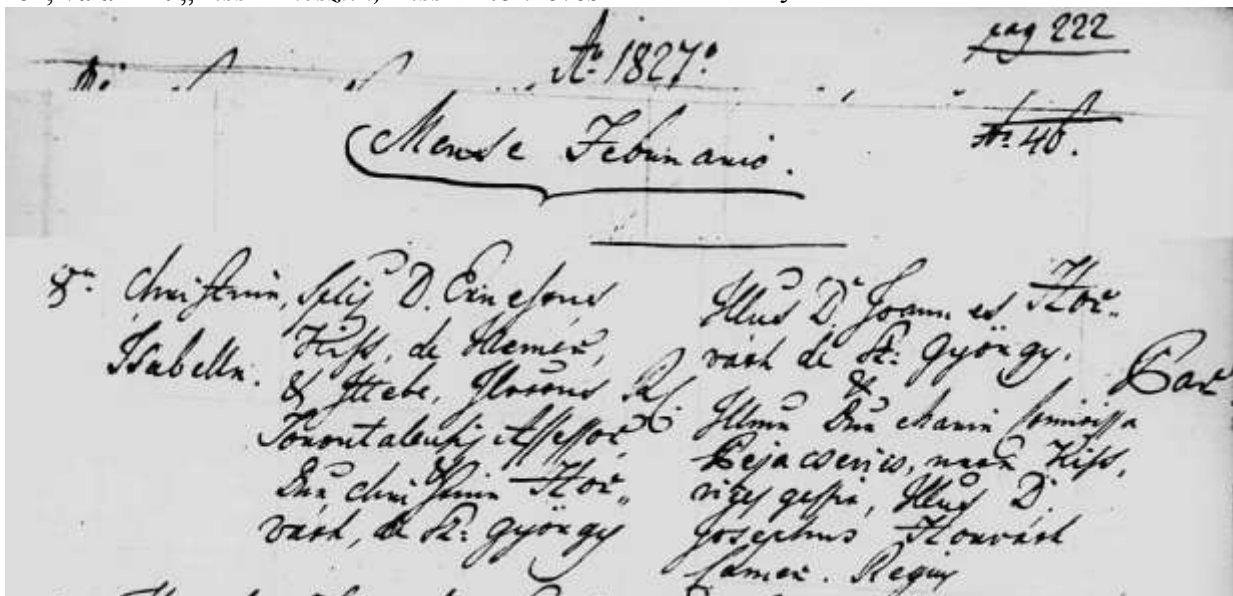
leánykája” földi maradványai. A tábla jelenlegi formájában véleményem szerint csak 1872 után – Kiss Ernő porhüvelyét ekkor hozták el Katalinfalváról – kerülhetett az eredetileg – minden bizonnyal – önálló sírfülkék elé, továbbá az elhunyt hölgyek is csak valamikor a templom 1847-es felszentelését követően kerülhettek ide, amikor áthozták őket a családi kriptából.

A táblán ugyan Ernesztin szerepel, de ez adódhat abból, hogy a kislány igazi neve idővel a feledés homályába merült, továbbá a templom eredeti védőszentje Szent Ernesztina volt. Ebből kifolyólag véleményem szerint a kislány emlékezete idővel összemosódott a szent nevével, és innen eredhet a névcseré. Nem tartom valószínűnek, hogy Kiss Ernő változtatta volna meg leánya keresztnévét, aki ráadásul elhunyt neje nevét kapta a keresztségben. A régi – gyakran nehezen olvasható, vagy éppen olvashatatlaná váló – iratokon a két nevet össze is téveszthették.

Ernestina

Christina

A kérdést eldönthetné, ha ismernénk, hogy a kislány pontosan hol, és mikor halt meg, illetve eredetileg hol temették el.* Ez minden bizonnyal (Német)Eleméren történt, majd később a többiekkel együtt átkerült a templom kriptájába. Sajnos a nagybecskereki plébánostól több hónap után sem kaptam választ erre a kérdésre, így ez egyelőre továbbra is nyitott marad ...

A pesti, belvárosi római katolikus plébánia keresztelési anyakönyvének bejegyzése

3.) Az egyik – az első világháborúban hősi halált halt – magyar vadászpilótát az aradi vértanú unokájaként is emlegetik. A közvetlenül halála után hadnaggyá előléptetett „ittebei Kiss József”, a „császári és királyi légiáró csapatok” szakaszvezetője eredetileg Kis József néven látta meg napvilágot. 1896. január 26-án született Pozsonyban. A Zemplén vármegyei Kis-Kövesdről [ma: Malý Kamenec, korábban Malý Kevežd, Szlovákiában] származó Kis József „operarius” – leginkább talán egyszerűen munkásnak tudnám fordítani –, és a pusztafödémesi [Pozsony vármegye, ma: Pusté Úľany, Szlovákiában] Czehlarik Magdolna gyermekét február 2-án keresztelték meg. A szülők 1894. július 1-jén kötöttek házasságot Pozsonyban. Az apa törvénytelen gyermek volt, 1869. szeptember 4-én született. Édesanyja Kis Zsuzsanna kis-kövesdi szolgáló volt, többet gyakorlatilag képtelenség kideríteni, sem a további felmenőkre, sem az anya életkorára, sem származási helyére vonatkozóan nincs bejegyzés. Ami viszont ennek alapján véleményem szerint biztosra vehető: „Kiss” József tábori pilóta nem lehetett vér szerinti rokona az aradi vértanúnak. A pilóta katonai anyakönyvi kivonatában nincs feltüntetve semmilyen nemesi előnév, de a később keltezett K. u. K. személyi irataiban sem. A halála (1918. május vége) után a Monarchiában nem vezették tovább a katonai okmányait. Jelenleg – legjobb tudomásom szerint – nem található olyan hitelesnek tekinthető okmány, mely vele kapcsolatban keletkezett az első világháború után Magyarországon. Az aradi vértanú és a vadászpilóta rokoni kapcsolatának első nyilvános említése a repüléssel foglalkozó publikációkban jelent, meg és nagy valószínűséggel vitéz Boksay Antalhoz köthető, aki „*A felhők katonái*” című könyvben tesz róla említést. A „Magyar Szárnyak” című újság 1938. júliusi számában is írtak a híres pilótáról, szintén megemlítve a rokonságot Kiss Ernő altábornaggyal. A következő, a szóban forgó rokoni kapcsolatot említő publikáció ismét vitéz Boksay Antalhoz köthető, a vadászpilóta életéről szóló „*A legendás vasmadár*” című könyvben, melyet egyébként a Vitézi Rend adott ki 1941-ben. A Horthy-korszak utolsó közlése a pilótáról 1944. március 1-jén jelent meg a már említett Magyar Szárnyakban. Szerzője Nagy Béla százados volt, 1936-tól folyamatosan publikált a Honvédségi Szemlében, tehát elismert szakírónak számított. Ezekkel kapcsolatban csak annyi megjegyzésem van, hogy a sajtóban jelentek és jelenhetnek meg olyan információk, melyek nem ellenőrzöttek és tévesek. Viszont azt is el kell mondani, akkoriban csak olyan írás jelenhetett meg, ami cenzúrázva volt. Mivel megjelen-

hetett a cikk, az ittebei nemesi előnév minden bizonnyal senki érdekeit nem sértette. További érdekes adalék, hogy amikor 1970-ben exhumálták Perginében, az exhumálási jegyzőkönyvben „Josef von Kiss” néven tüntették fel, ami arra enged következtetni, hogy az olaszok szerint nemes ember volt. Bár őket eleve befolyásolhatták a médiában megjelentek.

Az biztos, hogy a pilóta életében nem használta az „ittebei” előnevet. Az 55. vadászpilóta század által kiadott – május 24-ére keltezett – hivatalos gyászjelentés szintén csak „*k. u. k. Leutnant Josef Kiss*”-ként említi, von és minden egyéb predikátum nélkül.

4.) A helyi hagyomány szerint az első Anna-bált Balatonfüreden 1825. július 26-án tartották szentgyörgyi Horváth Fülöp János lányának nevé napján. Amellett, hogy a hölgy egyáltalán nem is volt Anna, amelyet a bajai római katolikus anyakönyv bejegyzése bizonyít, a korabeli kalendáriumból kiderül, hogy 1825-ben július 26., Anna-nap, keddre esett, ugyanakkor vasárnap, 24-én, ebben az esztendőben Krisztina napja volt. Nem lehetséges, hogy a szóban forgó bál, amelyen – ha már a hagyományhoz ragaszkodunk – Balaton-Füred-füredön a fiatalok megismerkedtek, talán valójában Krisztina-napi bál lehetett, és nem 26-án, hanem 24-én volt? Ez persze semmit nem von le napjaink füredi Anna-báljának fontosságából és patinájából, de azért elgondolkodtató lehetőség, amit nem lehet (vagy legalábbis nem szabadna) figyelmen kívül hagyni.

Elek Miklós 2006-ban megjelent munkájában (Az első füredi Anna-bál: Szentgyörgyi Horváth Krisztina legendája) többek között a következőt írta: „... megkockáztatom azt a feltevést, hogy Szentgyörgyi Horváth Krisztina tiszteletére – a leány nem lévén Anna – nem névnap, hanem születésnap bált rendeztek. A születésnapja, éppen a huszadik, az anyakönyvi bejegyzés szerint július 15-ére esett, nagyon közel az Anna-naphoz. ...”

Darnay Kálmán 1928-ban megjelent „Kaszinózó táblabírák” c. munkájában a füredi bállal kapcsolatosan ugyanakkor a következőket írta a „Füredi Anna-bál gavallérjai” c. fejezetben: „... A Balaton hullám-fodraiban fürdőző nagyasszonyok bálja a füredi játékszín megnyitása** utáni években öröklődött meg július 26-ikára. Mert éveken át ott tartották a szépségéről híres gróf Keffenhüller Anna és hasonnevű leányának tiszteletére a hét megyére szóló <<Anna-bálokat>>. Nemes Zala vármegye dínomdánomozó nagyura szentgyörgyi Horváth Zsigmond volt, kinek Kisfaludy Sándor által is bálványozott hitvese szintén Anna névre hallgatott. ... A Zsig-

*mond-napi kéthetes mulatozás után Szent György ura hitvesével füredi nyaralójába, a mai Mangold-házba*** költözött pihenésre. Otthon hagyott cigánybandája az aratás munkájában segédkezett mindaddig, míg fel nem virradt Anna-napja, melynek közeledtére saraglyás szekéren szintén Füredre hurcolkodtak. A Horváth-ház emeleti termében tartott házi bálon – Anna nagyasszony névnapjával kapcsolatosan fényes táncestélyen ünnepelték évenként át szívbeli barátnőjét, Keffenhüller grófnőt. ... ”*

A fejezet további részében a későbbi Anna-bálokról olvashatunk. Darnay Kálmán írása több helyen is téved, de mindenestre érdekes, hogy ő az 1830-as évekre datálja az Anna-bálok kezdetét Füreden. Valamint szerinte Füreden azért tartottak Anna-napi vigalmakat, mert a családban számos Anna volt, illetve a baráti körükben is volt Anna nevű hölgy.

Szentgyörgyi Horváth Zsigmond esetében hibásan írja Darnay, hogy ő lett volna az adott időszakban a tulajdonos. Horváth Krisztina nagyapja még 1808-ban hunyt el. Két feleségének keresztnéve Anna volt. Az egyik fia szintén Zsigmond volt, de ő Hugonnayra változatta a vezetéknevét, és 1824-ben ő is elhunyt. Krisztina édesanyja borsódi és katymári Latinovits Anna volt. „Keffenhüller Anna grófnő” pedig valószínűleg azzal gróf Khevenhüller Máriával azonos, aki Krisztina testvérével, Horváth József Mátyás Lipóttal kötött házasságot 1837-ben. Véleményem szerint Darnay összekeverhette Horváth Zsigmondot a fiával, Fülöp Jánossal, és a grófnő keresztnévét is rosszul tudta.

A Darnay Kálmán által leírtakat azért sem lehet hitelesnek tekinteni, mert a munkájának alcímében is benne van, hogy „Korfestő történeti tréfák”, tehát feltehetően ő sem komolyan, hanem az olvasók szórakoztatására vette papírra a „sztorikat”.

Mentségére szolgál, hogy nem ő volt az egyetlen, akit a rendkívül kiterjedt szentgyörgyi Horváth-família családfája megtévesztett. Antalffy Gyula, „A reformkor Balatonja” című, 1984-ben megjelent könyvében arról írt, hogy az első füredi Anna-bált szentgyörgyi Horváth József adta Anna Krisztina nevű lánya tiszteletére. Tévedése nem meglepő, mert az 1783-ban Fertőszentmiklóson született, és 1831-ben elhunyt Horváth István Sándor Józsefnek volt egy Mária Anna Krisztina nevű lánya, akit a kisdorogi plé-

bánia bejegyzése szerint 1804. szeptember 8-án kereszteltek meg, és Tabódon (ma: a Tolna megyei Bonyhád településrésze) született.

Tovább színesíti a képet Baróti Géza 1959-ben megjelent „A füredi Anna-bálok: 1825 – 1959” című munkája, amelyben az alábbi „idézet” olvasható: „Máma estve 26-ik Júliusban, anno 1825, bál rendeztetvék tiszteletemre házunk öszves termeiben ...”

Egy biztos: tekintve, hogy semmilyen hiteles dokumentum nem támasztja alá, mindaddig, amíg valahonnan elő nem kerül a fentebb említett – kitalált, azaz fiktív – napló eredetije, az első füredi Anna-bállal kapcsolatban továbbra is csak a hagyományra lehet támaszkodni. Maga Baróti is hozzáfűzte a Horváth „Anna” Krisztinának tulajdonított sorokhoz: „Amíg azonban a nevezetes iromány előkerül valamely eljárta zugolyból és szigorú történeti valóság lesz a bájos legendából, hogy az első Anna-bált 1825-ben rendezték Füreden, nyitogassuk fel a vaspántos levéltári ládákat, üssük fel a foszladozó matrikulákat, családi bibliákat és a vénségtől fakó kalendáriumokat, amelyek üres lapjaira jegyezték fel akkoriban, mikor és milyen néven érkezett új családtag a familiákba ...”. Ez persze nem tartotta vissza attól az újságírókat attól, hogy néhány év múlva – amint azt a Népszava 1964. július 23-i számában is lehetett olvasni – már, mint „hiteles korabeli forrás”-ként idézzék a fenti napló sorait a füredi Anna-bállal foglalkozó beszámolóikban.

Az 1825-ös kalendáriumot felütve azonban nem egészen erről győződtem meg. Nem tudom azonban hibáztatni Baróti Gézát, a munkát a Veszprém Megyei Tanács Idegenforgalmi Hivatala, és a Balatoni Intéző Bizottság megrendelésére írta, és biztos vagyok abban, hogy a szöveg végső megformálásában meghatározó szerepe volt Zákonyi Ferenc útmutatásának. Végül is Baróti újságíró volt, nem történész. És tudjuk jól, az újságírók napjainkban sem kifejezetten arról ismertek, hogy a történeti hűséget helyezik előtérbe ...

Köszönöm Benczik Gyula, szombathelyi levéltáros kollégának, hogy eljuttatta hozzám az ikerlányok keresztelési bejegyzésének fotómásolatát, és felhívta a figyelmemet az 1825. évi kalendáriumra. Továbbá ezúton is köszönöm Magó Károlynak, a szolnoki Repülésmúzeum munkatársának a „Kiss” Józseffel kapcsolatos kiegészítő információkat.

* Dr. Issekutz Sarolta, Kiss Ernő rokona, az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület elnöke a következőt írta ezzel kapcsolatban: „Sajnos nekem sincs se konkrét információ, se dokumentumom Ernesztina elhalálzásáról, csak annyit tudok, hogy kb. 1833 körül halt meg és temetése Eleméren volt. Az édesapjával közös családi márványtáblán 7 évesnek van feltüntetve.” Az idézett szöveg szerepel Gudenus János József: Örmény eredetű magyar nemesi családok genealógiája (Kiadó: Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület, 2010.) c. könyvének 64. oldalán is.

** 1831

*** 1866 és 1922 között a Horváth ház tulajdonosa Mangold Henrik fűrdőorvos és családja volt.